Задихаюсь… не стає мені повітря: як людина, слабуюча на сухоти, повними грудьми силкуюсь набрати повітря, але недужому організмові нема чим дихати і… і я задихаюсь. Нема чим дихати, нема чим жити! Значить, смерть? Так, — ще не знаю, як воно буде, але розумом, серцем, навіть усім тілом почуваю, знаю, що нема мені іншого рятунку, як отрута, кулька або шворка…

Не маю ніякої охоти розмірковувати, чому так сталося, бо ніщо вже не поверне мені повітря, сонця, ніщо не поверне мені життя. Тільки уперто пригадую собі усі подробиці несподіваного епізоду, що був початком мойого кінця, який стоїть вже десь близько і чекає на мене неситими холодними очима: догорає моя свічка, швидко-швидко погасне… Вічна темрява? Вічне каяття? Невгасима мука винного сумління? Хіба ж я знаю? І хіба ж мені не однаково? Найгірше можливе — краще того, що зараз. А проте, найкраще б вічна темрява, вічний спокій небуття…

До останніх днів в душі моїй панував спокій моєї правди… Так, була проституткою… Була проституткою: за гроші продавала своє тіло, продавала свою любов — і мала в душі спокій своєї правди, ні в чому сумління не винило мене, навіть була всією істотою впевнена, що коли прийдеться колись стати перед справедливим суддею, то він скаже: "Вона була вірною коханню" — і одпустить мені гріхи вільні і невільні… За гроші, кажу, продавала свою любов і своє тіло… Коли б без грошей можна мати усе те, що потрібно для краси і радості життя, я б не брала грошей; як щедре сонце, я б дарувала своє кохання, з тим красним марнотратством розкривала таємниці кохання, з яким дарують зерна пташкам, що не сіють, не жнуть і не збирають збіжниці…

Скінчила гімназію, вчилась на курсах. І курси б скінчила легше за багатьох з товаришок, що сушать мозок і тіло нелюбою наукою через те, що "так треба", так вважається за гарне…

Могла б, діставши диплом, працювати на тій прославленій ниві народній, себто лаятись з попом, навчати дітей грамоті, мати діло з темним хліборобом… і вмирати од нудоти в якомусь закутку, звідки три дні скачи — не доскачеш до справжнього життя, до того життя, яке, впевнено вірю, призначено людині… Могла б і, не піклуючись про диплом, йти іншим шляхом, теж досить звичайним: вистачило б і у мене сили принести офіру "за други своя". Але в душі моїй повстав великий бунт — бунт проти всякої звичайної кар’єри, бунт проти того, щоби йти готовими шляхами, йти через те, що "так треба", так вважається за гарне. Почула владну потребу знайти свій шлях…

Огидло мені все навкруги, огидла загальна брехня, що неподільно панує на всіх шляхах бідного, пригніченого, нудного життя людини. Громадські ідеали чесної праці, ідеали невпинного поступу втратили всяку владу наді мною.

Оглядала пильним оком історію людськості, бачила вічну боротьбу — не бачила перемоги, побіди не бачила. Пособляти ближньому? Чого варта моя слаба запомога тим, кому пособити можу: краплина добра, що сотворю комусь, потоне у морі пануючого зла… Працювати на далекого? Скільки тієї праці несла віками людськість, несе й нестиме, а де ж плід великих офір, великої жертвенності? "Род человеческий дик и бесплоден, не будет, не будет свободен!" Проте й не почуваю ніякої любові ані до ближнього, ані до далекого. Велика брехня у всякої жертвенності! Для себе жити мусить людина, бо її ж життя не кількаразове. Хочу щастя, краси і радості життя, не хочу зректись їх ні для тієї краплини добра, що можу створити ближньому, ні для того, щоб стати гноєм для щастя майбутнього. Для себе жити хочу!

Такий був у мене настрій душевний.

Яскравих барв, музики, квіток, кохання! Ось чого прагнула молода душа. Коли надворі холод і мряка, а дрібний дощ стукає у шибки, хотілось мати у хаті безліч квіток: розкішні троянди, ніжні конвалії і усі ті, аромат яких кружить голову… Хотілось прибрати свою хату м’якими

килимами з фантастичними візерунками, що притумлюють згуки кроків, старими гравюрами, що будять в душі спомини давноминулих віків. Любила у темній хаті затопити коминок і лягти біля нього на килимі, підложивши руки під голову, — годинами марити з отвертими очима. Про що? — Хіба я знаю. Вабило, гарно прибравшись, увійти в білу розкішну залу ресторану: гримить весела, легка, гостра музика, електричний блиск засліплює очі, тисячі поглядів, що з зачаруванням втуплені в тебе, кружляють голову… Ллється іскристе вино, буяє радість життя. Не вабило те кохання, що — "Полюбят кого, сейчас же наложат тяжелые цепи".

Необмежена воля — найвищий екстаз…

Що б сказала тим, що закинуть мені розпустою і кинуть каменем важкого осуду? Хіба в літах, коли кращою їжею є манна каша, зрозуміють великую правду Афродіти:

Лгите зовом поцелуя,

О любви ведите торг,

В миг последний, торжествуя,

Опьянит глаза восторг.

Зрозуміють "предвечную тайну" і "святость" серпа її, великої богині?..

Але раптом щось одірвалось в душі і усе полетіло в безодню. Сталося так.

Виходячи кілька днів перед сим з ресторану, помітила боязку постать гімназистика: світ електричного ліхтаря падав якраз на його молоде безусе лице, що одбивало на собі слід якоїсь тяжкої внутрішньої

боротьби. Як тільки побачила його надзвичайно лагідне симпатичне обличчя, в серці ворухнулось якесь складне почуття материнської ніжності, сполученої з почуттям глибоких жалощів. Вмить серцем зрозуміла всю боротьбу молодої душі, і так забажалось приголубити хлопчика!..

— Поїдемо зо мною, хлопче! — звернулась до нього.

— Поїдемо! — одповів з робленою жвавістю, і виразне обличчя одбило, що пережив почуття, ніби рішуче кинувся нарешті в безодню.

Поїхали. Весь час, поки їхали, дрижав дрібно, як лист осики перед заходом сонця. Не переставав дрижати і увійшовши в мою хату. Я не покликала служницю, бачачи, що мав вигляд спійманого зайчика. Сама затопила коминок, принесла до спальні квіток, розкидала по килиму троянди. Так хотілось утворити поетичну обстанову для першого дебюту хлопчика. Він стояв нерухомо, блідий, як крейда. Коли ж я подала йому найкращу розкішну троянду, він злісно поглянув на мене, кинув її геть од себе, кинувся до стіни, потушив електричне світло і грубо крикнув до мене:

— Роздягайся!

Не образила мене його грубість, бо чула, що нею здержує сльози…

Не роздягався, а хапаючись, зривав з себе одіж…

Святий серп Афродіти пізнав ще раз "желтизну колосьев злачных"…

Коли все було скінчене і хлопчик став чоловіком, його нерви не витримали і важкі ридання потрясли всю його істоту, невпинні сльози потекли ріками…

Меч материнської ніжності пронизав мою душу, з тихими, лагідними пестощами схилилась я над бідним хлопчиком і ласкаво поцілувала його вуста. Він дико застогнав, як ранений смертельно звір, і зірвався з ліжка. В темряві побачила іскри божевільної ненависті в його очах: він кинувся на мене і з усього розмаху вдарив долонею в лице…

— Геть… проститутка!

Так скінчилось моє життя, — бо почуваю-таки, що воно скінчене. Не хочу і не можу розмірковувати через що саме — те було початком кінця. Все одно, — задихаюсь, не стає мені повітря і добре знаю, що ніщо вже не поверне мені життя, що нема мені іншого рятунку, як отрута, кулька або шворка.

Швидко-швидко погасне моя свічка…

Вічна темрява? Вічне каяття? Невгасима мука винного сумління? Хіба ж я знаю? І хіба мені не однаково? Найгірше можливе — краще того, що зараз. А проте — найкраще б вічна темрява, вічний спокій небуття…

1916 р.